

ФАКТОРИ ЕКОЛОШКОГ ВАСПИТАЊА УЧЕНИКА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Бране Микановић*

Прегледни рад

doi: 10.7251/NSK1801077M

UDK 37.033:502/504

COBISS.RS-ID 6464024

Резиме

Еколошко васпитање у савременим васпитно-образовним установама све више добија на значају, али се у образовним политикама на нашим просторима још увијек не осјећа довољна посвећеност овом педагошком и све израженијем друштвеном проблему. Циљеви, задаци и исходи еколошког васпитања највише се очитују у еколошком понашању и дјеловању сваког појединца. Процес усвајања знања из екологије, развоја еколошких увјерења и ставова и испољавање еколошког понашања и дјеловања одвија се под утицајем различитих фактора.

Циљ истраживања је идентификација ставова ученика основне школе о факторима еколошког васпитања. На пригодном узорку од 129 ученика петог и деветог разреда основне школе примијењен је скалер СПФЕВ – Скала процјене фактора еколошког васпитања ($\alpha=0,93$). Ставови ученика о факторима еколошког васпитања поређени су у односу на пол, разред и школски успјех.

Резултати истраживања показују да се ставови ученика о улози школе, породице, вршњака, средстава информисања и самоактивности крећу од неутралних ка благо позитивним ставовима. Истраживањем је утврђено да не постоји статистички значајна разлика између ставова ученика о факторима еколошког васпитања у односу на пол, док у односу на разред постоји статистички зна-

* Бране Микановић, доктор педагошких наука, ванредни је професор на Филозофском факултету Универзитета у Бањој Луци. Е-mail: brane.mikanovic@ff.unibl.org

чајна разлика на нивоу 0,01 и у односу на школски успјех на нивоу 0,05. Фактори еколошког васпитања детерминишу еколошку свијест ученика која битно утиче на њихово еколошко понашање и дјеловање.

Кључне ријечи: *еколошко васпитање, фактори еколошког васпитања, ученици, еколошка свијест, еколошко понашање и дјеловање.*

Увод

Еколошко васпитање ученика подразумијева усвајање вриједности еколошке културе. Нема двојбе да је човјеку 21. вијека потребно и еколошко васпитање и еколошка култура. Еколошка култура се најинтензивније развија у процесу еколошког васпитања. Са друге стране, еколошка култура представља извор еколошког васпитања. Стога без унапређивања еколошког васпитања нису могуће квалитативне промјене у еколошкој култури појединца, али и друштва уопште. Циљ еколошког васпитања произилази из значаја подизања нивоа еколошке свијести ученика, која је увијек одређена обимом (садржајем) и нивоом (институционални ниво) еколошког васпитања.

Еколошка свијест савременог човјека није видљиво развијена у његовом понашању и дјеловању, јер да јесте не би било толико масовног загађивања човјекове животне средине, уништавања природних богатстава,

па и правих злочина против водених површина, атмосфере, флоре и фауне.

Из еколошког васпитања, као ширег педагошког процеса, произилази и еколошко образовање. Иако се ради о комплементарним процесима, између њих постоје одређене разлике. Еколошко васпитање се очитује у испољеном понашању појединца, док еколошко образовање подразумијева цјеловитост (знања, вјештине, навике) коју појединац треба да инкорпорира у свој вриједносни систем. И једно и друго се може развијати и остварити у потпуности само ако их посматрамо као процесе који се међусобно условљавају, прожимају и надопуњавају.

У фокусу овог рада налази се еколошко васпитање ученика основне школе. Тај процес одвија се под утицајем већег броја фактора. Различити фактори врше различите утицаје. Због тога се опредјељујемо да у овом раду, поред теоријског утемељења еколошког васпитања ученика основне школе, идентификујемо и ставове ученика о утицају најчешћих фактора (школа/наставник, вршњаци, родитељи, средства информисања, самоутицај) у процесу еколошког васпитања.

Теоријске основе истраживања

*Човјек је у 20. вијеку вјероватно
Земљи направио више штете
него у њеној цијелој историји.*

Jacques-Yves Cousteau

Еколошко васпитање се различито одређује. Еколошко васпитање представља „стицање еколошких знања, вјештина, навика и ставова о еколошким особеностима, и законима у животној средини; упознавање о дјеловању човјека на животну средину у различитим формама и димензијама; разумијевање савремених тежњи у могућности науке, технологије, друштвених наука и умјетности за цјеловиту заштиту и унапређивање животне средине, навикавање ученика у одржавању личне хигијене, хигијене и естетског уређења школских средина, као и навикавање на правилан однос према природи, културним вриједностима, радом створеним вриједностима, посебно према свеукупним међуљудским односима” (*Pedagoška enciklopedija I*, 1989, стр. 171). Наведена дефиниција имплицира значај и комплексност еколошког васпитања. Како је данас еколошко васпитање све више глобални циљ, али и проблем, упориште за његовим унапређивањем треба тражити у *Међународном програму еколошког васпитања и образовања (International Environmental Education Programme – IEEP, 1995)*.

Тај програм обухвата: развој еколошке свијести; унапређивање информисања и знања; дефинисање концепата, метода и приступа; уграђивање еколошких, развојних и популационих димензија у образовне процесе у свим земљама; промовисање вриједности, ставова и понашања; јачање етичке одговорности; промовисање доприноса кроз акције у заштити и унапређивању животне средине; стимулисање учешћа у доношењу одлука и активностима везаним за одрживи развој и унапређивања квалитета живљења.

Потреба данашњег човјека је да што потпуније сазна животну средину. „Способност појединца да уочи законитости деградације животне средине и да процијени смисао њених вриједности зависи од његових интелектуалних потенцијала и сазнајне моћи” (Mikanović i Jevtić, 2015, стр. 268). Продирући у законитости природе, човјек настоји да трајно мијења и унапређује животну средину. Из те тежње човјек постаје свјестан значаја развоја различитих еколошких способности, али и значаја прихватања и повећања еколошке одговорности, која је битна како би човјек осигурао свој живот. Еколошка одговорност као претпоставка еколошке свијести ни у ком случају не смије бити заповиједана. Повећању еколошке одговорности знатно доприноси еколошка информисаност, усвајање еколошких знања и оспособљеност за еколошку акцију. Због тога на процес еколошког васпитања и образовања Бране Мика-

новић и Бисера Јевтић (2015) гледају као на процес који се може развијати кроз сљедеће фазе:

1. усвајање знања из екологије, развој вјештина и навика неопходних за еколошко дјеловање;
2. формирање увјерења и ставова о значају природе (биљног и животињског свијета) за живот, те улоге човјека у њиховом, али и властитом очувању и заштити и
3. еколошки морал – понашање и дјеловање у складу са еколошким законитостима.

Редосљед наведених фаза није пожељно мијењати, јер у том случају развој еколошког васпитања није цјеловит. Еколошки морал је предуслов еколошки пожељног понашања и представља највишу фазу у еколошком васпитању ученика.

Човјек данашњице естетској страни живота не поклања довољно пажње у еколошкој култури као саставном дијелу његове опште културе. Еколошка култура је „посебан људски квалитет односа према природи и животној средини, квалитет односа према другом човјеку као вриједности” (Кокочић, 2010, стр. 76). Еколошка култура представља цјелокупан однос човјека са природом, односно усклађеност његовог живота за законитостима природе. Еколошка култура подразумијева и одговорност човјека према природним ресурсима, према обнављању и очувању природних вриједности.

Факторе еколошког васпитања и образовања могуће је препознати као спољашње (срединске) и унутрашње (фактори личности). Унутрашње факторе дијелимо на оне који се могу подвести под појам мотивације и оне који се могу подвести под појам компетенције. У педагошкој литератури далеко мања пажња се посвећује унутрашњим факторима утицаја неких црта личности на структурисање еколошке свијести ученика. Посебно треба нагласити да црте личности имају ограничавајућу улогу у обликовању еколошке свијести појединца. Претпоставка да неке црте личности предиспонирају индивидуу у њеном односу према околини, показала се без значаја, закључује Милица Андевски (1997).

Човјек данашњице све више уочава да је развој еколошке свијести неизоставан сегмент еколошког васпитања. У стручној и научној литератури могуће је пронаћи различита схватања о еколошкој свијести, што је и разумљиво ако се у обзир узме чињеница да се са проблемима еколошког васпитања баве различите науке. За нас су значајна схватања еколошке свијести од стране педагога. Тако Тихомир Продановић објашњава еколошку свијест као нешто што није „нека статичка, заувјек дата категорија, већ врло динамична категорија. Мијењање еколошке свијести условљено је друштвеним околностима, па се са њиховим промјенама мијењају и знања и понашања људи. Ако је свијест наше знање

о свијету, онда је еколошка свијест наше знање о еколошким проблемима, њихово одражавање у човјековој глави” (Prodanović, 1995, стр. 100). Одређена постигнућа у еколошком васпитању и образовању и формирању еколошке свијести и културе дјецe и младих остварују се процјеном могућности фактора друштвене средине, међу којима школа, породица и мас-медији имају још увијек значајну улогу.

Процес и исходи еколошког васпитања и образовања су одређени утицајем различитих фактора. Изузетно моћан фактор еколошког васпитања је друштвена средина, јер је њен утицај константан и интензиван. Друштвена средина као фактор васпитања представља комплексан систем, јер у себе интегрише већи број појединачних фактора. Бране Микановић и Бисера Јевтић (2015) сматрају да на развој еколошког васпитања и образовања највише утичу: породица, сусједство, предшколска установа, школа, вршњаци, ваннаставни и ваншколски облици слободних активности, мас-медији, дјечје организације, музеји, научни центри, национални паркови и природни резервати, зоолошки и ботанички вртови, историјска мјеста, грађевине, библиотеке и слично. „Са аспекта реализације еколошког васпитања и образовања, посебан значај има издвајање чинилаца који могу допринијети изграђивању еколошки одговорних појединаца, узимајући у обзир да се снага њиховог дјеловања током животног вијека човјека стално може

мијењати и усавршавати“ (Mikanović i Jevtić, 2015, стр. 270). Стога је разумљива констатација да је тешко са великом сигурношћу тврдити гдје се и када формирају и изграђују ставови о екологији, осјећања и знања о животној средини.

Школа са утврђеним програмским садржајима и облицима васпитања и образовања пружа највеће могућности у изграђивању еколошке свијести дјецe и младих. „Савремени облици организовања васпитно-образовног процеса у средиште програмских садржаја укључују еколошко образовање као вид усвајања знања, облика понашања и формирања карактеристика у циљу очувања и заштите животне средине” (Sakač, Cvetićanin i Sučević, 2012, стр. 90). И поред тога што васпитање и образовање за заштиту животне средине има своје полазиште у породичном и предшколском васпитању, школа у тој активности постаје незамјенљива. Она омогућава комплексна сазнања о вриједностима животне средине и њене угрожености. Еколошким школама називамо оне школе које омогућавају ученицима слободно испољавање интереса, способности, стваралачког мишљења, моралних и естетских вриједности, и уколико подстицајно дјелују на развој мотивације за еколошки пожељно понашање.

Због свега тога еколошко васпитање и образовање треба базирати на уважавању законитости наставе и учења, потребе сталног преиспити-

вања како конципирати еколошко образовање и како га инкорпорирати у школу; како помоћу еколошких знања вредновати еколошку ситуацију и развијати еколошко понашање ученика; како школу повезивати са осталим чиниоцима васпитања и образовања, у заједничком дјеловању с циљем заштите животне средине. Миленко Кундачина (1998) сматра да у савременој педагогији постоје три стратегије еколошког образовања:

1. *стратегија егзистенције* – односи се на методе и поступке којима се задовољавају биолошке потребе;
2. *стратегија социјализације* – односи се на методе и поступке којима се задовољавају социјалне потребе и
3. *стратегија индивидуализације* – односи се на методе и поступке који подстичу процес самоактуализације.

Домети еколошког васпитања и образовања треба да буду употребљива и видљива знања, свијест, навике и еколошки пожељно понашање и дјеловање појединца. У таквим исходима васпитања може се уочити да циљ еколошког васпитања обухвата рационалну, емоционалну и вољну страну развоја и васпитања личности, а што је, када су у питању ученици основне школе, од посебног педагошког и друштвеног значаја.

Васпитање и образовање за заштиту животне средине не своди се само на програме рада предшколских уста-

нова и на наставни процес у основној и средњој школи. Све више добија на значају ванинституционално васпитање дјецe и ученика за заштиту животне средине, а оно се може реализовати кроз сљедеће облике: масовни образовно-васпитни рад (штампа, аудио-визуелна средства, филм, телевизија); групни и индивидуални рад (јавна предавања, дискусије, изложбе); самообразовање као и естетско и хигијенско уређење образовно-васпитних установа. Задачи еколошког васпитања и образовања изван институција треба да обухвате: ширење знања о природној средини; подстицање становништва за правилан однос и бригу према природи и акције очувања природне средине и њених богатстава (према: Šehović, Marjanović i Biočanin, 2008).

Савремени облик еколошког образовања и васпитања су *еколошке школе*. То је посебан облик ваннаставних и ваншколских активности чији су програми примјерени узрасту и интересу полазника. Садржаји рада тих школа су теоријског и практичног карактера. Оне треба да омогуће испољавање интереса, способности, стваралачког мишљења и развоја карактерних особина личности, моралних и естетских вриједности. Еколошка осјетљивост наставника и васпитача има морални и естетски карактер. Она представља одредницу еколошког васпитања и образовања. Својим моралним ликом наставник или васпитач постаје такав чинилац који може у знатној мјери до-

приносити изградњи еколошке свијести и културе појединца. Еколошкој оспособљености (компетентности) могу се додати: схватање опште филозофије образовања о човјековој средини; познавање локалне средине и њених потенцијала; посједовање критичке свијести о проблемима човјекове средине; схватање властите културе; схватање интересовања ученика; познавање еколошког извора наставе (према: Vasović, 2005). „Стручну и педагошку оспособљеност за васпитање и образовање ученика у заштити животне средине наставник мора стално да подиже на виши ниво. Еколошку оспособљеност наставника умањује неизучавање неког од студијских предмета о заштити животне средине у току школовања, недостатак приручника, недовољна брига педагошке науке за тај проблем, неукљученост у рјешавање еколошких проблема локалне животне средине, неинформисаност и недовољна осјетљивост на проблеме угрожености животне средине” (Mikanović i Jevtić, 2015, стр. 272). Потреба за перманентним стручним усавршавањем на пољу еколошког оспособљавања наставника и васпитача један је од битних чинилаца који имају утицаја на свеукупни наставни процес и еколошко васпитање у различитим васпитно-образовним институцијама.

Шта показују досадашња истраживања

На крају теоријских основа важно је да се осврнемо и на досадашња истраживања еколошког васпитања. Миленко Кундачина (1991) је на узорку од 956 ученика и 254 наставника утврђивао разлике у њиховим процјенама о утицају појединих фактора друштвене средине на еколошку свијест и културу ученика. У том истраживању утврђен је сљедећи ранг процјене доприноса појединих фактора друштвене средине еколошком васпитању ученика: породица, школа, средства информисања, облици бављења у слободном времену и друго. Интересантно је и то да је ранг процјене наставника подударан, са том разликом да наставници слабије вреднују допринос облика бављења у слободном времену од другова.

За овај рад је релевантно још једно опсежно истраживање Миленка Кундачине (1998) у чијем фокусу је била анализа већег броја истраживања са циљем да се идентификују и рангују чиниоци које испитаници преферирају у појединим истраживањима (Новосел, 1962; Макарић, 1970; Милосављевић, 1972; Шибер, 1975; Мансуров, 1986; Јоксимовић, 1986; Чокорило, 1988). У истраживању о томе како млади процјењују допринос социјалних чинилаца у остваривању циљева и задатака еколошког васпитања ранговани су сљедећи социјални

фактори: породица, школа, вршњаци, мас-медији, организације. На основу анализе резултата опсервираних истраживања, Кундачина констатује да „постоји доминантност утицаја породице на ставове, систем вриједности и понашање младих. Идентификујући се са породицом, млади попримају њене ставове, систем вриједности, одређене облике понашања“ (Kundačina, 1998, стр. 50). У свим опсервираним истраживањима радило се о субјективној процјени утицаја различитих чинилаца.

Методологија истраживања

Емпиријско испитивање ставова ученика о еколошком васпитању у педагогији није често у фокусу истраживача. Због тога сваки нови искорак у праксу еколошког васпитања има значај за проширивање постојећих теоријских сазнања о еколошком васпитању, али и за нови искорак у васпитно-образовну праксу с циљем њеног осавремењавања и унапређивања.

Циљ истраживања је да се идентификују и рангују фактори који детерминишу еколошко васпитање ученика основне школе, те да се испитају ставови ученика о идентификованим факторима у односу на пол, разред и школски успјех. У истраживању су кориштене *метода теоријске анализе и синтезе* и *survay истраживачка метода*. Кориштена је техника скалирања, у оквиру које је примијењен

инструмент *Скала процјене фактора еколошког васпитања – СПФЕВ*. Конструисали смо скалу која обухвата 50 тврдњи и која је структурисана у пет субskalера (вршњаци, школа/наставник, породица, самоактивност, средства информисања). Поузданост скалера износи $\alpha=0,93$, што представља високу поузданост инструмента.

Емпиријско истраживање је реализовано на пригодном узорку од 129 ученика основне школе на подручју града Бања Лука школске 2017/2018. године. Структуру узорка с обзиром на пол чинила су 62 или 48,06% испитаника мушког и 67 или 51,94% испитаника женског пола, затим 57 или 44,19% ученика петог и 72 или 55,81% ученика деветог разреда, те према школском успјеху: 11 или 8,53% добрих, 30 или 23,26% врло добрих и 88 или 68,22% одличних ученика.

Анализа и интерпретација резултата истраживања

У овом истраживању смо идентификовали ставове ученика о различитим факторима еколошког васпитања. У *Табели 1.* приказујемо вриједност аритметичке средине (М) и стандардне девијације (СД) за идентификоване факторе, а који су уједно представљали и субskalере у примијењеном и за ово истраживање конструисаном инструменту. Факторе смо ранговали према аритметичкој средини од највеће ка најмањој вриједности.

Табела 1

Фактори еколошког васпитања ученика основне школе

<i>Ранг</i>	<i>Фактор</i>	<i>М</i>	<i>SD</i>
1	Самоактивност	36,48	6,18
2	Школа/наставник	36,26	8,91
3	Вршњаци	34,58	9,02
4	Средства информисања	33,27	7,07
5	Породица	33,17	6,36

Подаци приказани у претходној табели показују да су ставови ученика основне школе о различитим факторима еколошког васпитања приближно уједначени, односно да се ради о мањим разликама у њиховом вредновању. Углавном се ради о неутралним и благо позитивним ставовима ученика. Позитивне ставове уочавамо код фактора самоактивност и школа/наставник, а о неутралним ставовима се ради код фактора вршњаци, средства информисања и родитељи. Оно што је позитивно јесте то да је на првом мјесту идентификована самоактивност, а затим и школа/наставник. Охрабрујуће је то што ученици имају развијену свијест о еколошком васпитању и што препознају утицај школе и наставника. Проблем еколошког васпитања, према утврђеним подацима, није у фокусу интересовања вршњака, средства информисања и породичног васпитања. Све нам то указује да се ради о недовољном друштвеном утицају на ученике и обликовање њиховог еколошког понашања и деловања. На основу вриједности стандардне де-

вијације уочавамо да су ставови ученика о самоактивности у еколошком васпитању најуједначенији, односно да се ради о најмањој распршености на континууму од негативног ка позитивном ставу. Код фактора вршњаци уочавамо највећу вриједност стандардне девијације, што имплицира и највећу неуједначеност ставова ученика о еколошком васпитању. На извјестан начин то је и разумљиво, јер се данас када се говори о дјечи и младима углавном говори о генерацијама које су под снажним утицајем информационалних технологија.

Табела 2

Ставови о факторима еколошког васпитања у односу на пол

ФАКТОРИ	Пол	N	M	SD	t-вриједност	df	Sig.
Вршњаџи	M	62	33,44	8,70	-1,39	127	0,17
	Ź	67	35,64	9,24			
Школа/ наставник	M	62	35,42	9,47	-1,06	127	0,30
	Ź	67	37,05	8,37			
Породица	M	62	32,48	7,09	-1,18	127	0,24
	Ź	67	33,81	5,58			
Само- активност	M	62	35,39	6,39	-1,97	127	0,05
	Ź	67	37,51	5,84			
Средства информисања	M	62	32,90	7,33	-0,58	127	0,56
	Ź	67	33,63	6,85			
TOTAL	M	62	169,63	31,77	-1,49	127	0,14
	Ź	67	177,63	29,32			

Поредећи процјене ученика о различитим факторима еколошког васпитања, у односу на пол, нисмо утврдили статистички значајне разлике. Та чињеница имплицира то да у основној школи имамо популацију дјецe и младих у којој пол није битна детерминанта, а што је у погледу циља, задатака и исхода еколошког васпитања и пожељно. Такво стање доприноси лакшем остваривању циљева еколошког васпитања, јер омогућава јединствено дјеловање на цијелокупну популацију ученика у основној школи, без израженије потребе да се за дјечаке и дјевојчице креирају посебни еколошки програми и активности. Ипак, код фактора самоактивност ниво сигурности износи 0,051. Дакле, статистички значајна разлика не постоји на нивоу 95% сигурности, али је она на самој

граници (94,9% сигурности), што имплицира да је врло могуће да разлика постоји. На основу аритметичке средине уочавамо да је та разлика у корист испитаника женског пола.

Као основ за поређење ставова ученика основне школе често се у обзир узима разред који они похађају. У педагошком смислу то је сасвим оправдано, јер се ипак ради о временски дужем (деветогодишњем) утицају на васпитање ученика. У погледу еколошког васпитања можемо констативати да се у основној школи ради о постепеном утицају, више кроз одређене наставне садржаје у оквиру различитих наставних предмета (матерњи језик, познавање природе и друштва, познавање природе, биологија, географија, ликовна култура и сл.) него

у посебним наставним предметима екологије. Отуда је и оправдано да тај утицај истражујемо негдје на половини основног образовања (пети разред)

и на крају основне школе (девети разред). У Табели 3. дајемо приказ идентификованих процјена и утврђених статистичких показатеља у односу на разред.

Табела 3

Ставови о факторима еколошког васпитања у односу на разред

ФАКТОРИ	Разред	N	M	SD	t-вриједност	df	Sig.
Вршњаци	девети	72	30,64	8,58	-6,39	127	0,00**
	пети	57	39,56	6,87			
Школа/ наставник	девети	72	32,39	9,32	-6,34	127	0,00**
	пети	57	41,16	5,27			
Породица	девети	72	32,13	5,56	-2,13	127	0,04*
	пети	57	34,49	7,08			
Само- активност	девети	72	34,03	5,67	-5,67	127	0,00**
	пети	57	39,60	5,36			
Средства информисања	девети	72	30,88	7,65	-4,68	127	0,00**
	пети	57	36,32	4,81			
TOTAL	девети	72	160,06	29,11	-6,60	127	0,00**
	пети	57	191,12	22,94			

** Статистички значајна разлика на нивоу 0,01

* Статистички значајна разлика на нивоу 0,05

Резултати истраживања показују да се ставови ученика основне школе о факторима еколошког васпитања у односу на разред статистички значајно разликују код свих испитиваних фактора. Код свих фактора утврђена је статистички значајна разлика у ставовима ученика на нивоу 0,01, осим код фактора породица, гдје је утврђена статистички значајна разлика на нивоу 0,05. Утврђени показатељи завређују шири коментар.

Када је у питању фактор *вршњаци* утврдили смо већу аритметичку средину код ученика петог разреда, што је из угла процеса социјализације и разумљиво. Како је истраживачким инструментом понуђено по 10 тврдњи у оквиру сваког фактора, можемо закључити да се више ради о неутралним и благо позитивним ставовима ученика о утицају вршњака на развој еколошке свијести и еколошког понашања и дјеловања. Приликом при-

купљања података примијетили смо и то да ученици деветог разреда више негодују и међусобно коментаришу да се не ради о занимљивој теми. Наставници у основној школи треба управо више да се фокусирају на вршњачке односе између ученика, како на нивоу једног разреда, тако и на нивоу цијеле школе и да све ученике више укључују у заједничке еколошке активности у настави, али и у ваннаставне еколошке активности, као и то да ученицима пружи помоћ да се у слободном времену такође баве одређеним еколошким активностима.

Интересантан је податак да ученици петог разреда имају позитивније ставове од ученика деветог разреда код свих фактора еколошког васпитања, што је када су у питању фактори школа/наставник и родитељи и за очекивати. За узраст ученика петог разреда је у педагошком смислу и прихватљиво да се осјећа већи утицај школе, наставника и родитеља него код ученика деветог разреда који на том узрасту и треба да имају већи ниво самосталности и, на одређен начин, изграђену аутономију у односу на школу, наставнике и родитеље. Интересантно је и то да ученици петог разреда имају позитивније ставове о утицају фактора *средства информисања* од ученика деветог разреда. С обзиром на учесталост кориштења различитих средстава информисања за очекивати је да ученици деветог разреда имају позитивније ставове. У погледу еколошког васпитања могућа су два разлога због

којих ученици деветог разреда имају негативније ставове. Прво, што би било и пожељно, ученици деветог разреда су компетентнији да процијене стварни утицај средстава информисања на развој еколошке свијести, као и то, да процијене садржаје који утичу на развој еколошког понашања и дјеловања. Друго, вјероватно је једним дијелом у питању и то да ученици деветог разреда нису довољно заинтересовани за еколошко васпитање.

Фактор *самоактивност* у овом истраживању завређује посебан коментар. Уз чињеницу да ученици петог разреда имају позитивније ставове и да у односу на ставове ученика деветог разреда постоји статистички значајна разлика, морамо се запитати шта је са процесом осамостаљивања ученика у нашој основној школи. Ако поред свега наведеног у обзир узмемо и то да су понуђене тврдње биле фокусиране на могућности које појединац сам може да користи у еколошком васпитању, питање еколошког понашања и дјеловања ученика основне школе постаје још израженије. Еколошко васпитање и образовање подразумевају критички однос човјека према природном окружењу, а за такав однос потребна је високо развијена еколошка свијест. Процес изградње еколошке свијести је дуготрајан процес. Период основног образовања је од пресудног значаја за цијелокупно еколошко васпитање. Еколошка свијест коју је појединац изградио највише се огледа у његовом еколошком понашању и

дјеловању. Еколошко понашање и дјеловање појединца сматра се највишим нивоом којег појединац може досегнути у еколошком васпитању.

Садржаји еколошког васпитања су по својој природи такви да могу бити комплементарни са различитим активностима из различитих наставних предмета. Управо то обиљежје треба више искористити да се еколошко васпитање инкорпорира у различите активности и да се константно уочава посвећеност свих субјеката у школи његовој реализацији и унапређивању. Данас је посебно битно да се ефекти еколошког васпитања, осим у школи, много више уочавају у непосредном животном окружењу сваког појединца или у супротном, човјек ће константним наношењем штете планети Земљи на којој живи, довести до тога да ће на крају највише штете нанијети самом себи.

Школски успјех ученика, поред тога што указује на ниво знања којим

ученик треба да је овладао, битно имплицира и његов систем вриједности, његове ставове, његов однос према другим субјектима, стварима, процесима и сл. Када су у питању ставови ученика основне школе о факторима еколошког васпитања у односу на школски успјех статистички значајна разлика није утврђена само код фактора *породица*. Највећа статистички значајна разлика утврђена је код фактора самоактивност (на нивоу 0,01). Одлични ученици код овог фактора имају најпозитивније ставове, као и код већине других фактора, што свакако осим њиховог нивоа знања битно имплицира и њихово васпитање које се огледа кроз ставове, вриједности, навике, понашање, дјеловање и сл. Све нам то имплицира да када говоримо о одличним ученицима можемо говорити и о вишем нивоу еколошког понашања и дјеловања.

Табела 4

Ставови о факторима еколошког васпитања у односу на школски успјех

ФАКТОРИ	Успјех	N	M	SD	F	df	Sig.
Вршњаци	добар	11	33,91	9,48	3,32	2	0,04*
	врло добар	30	31,07	9,46			
	одличан	88	35,86	8,57			
Школа/ наставник	добар	11	34,64	11,36	3,65	2	0,03*
	врло добар	30	32,80	10,05			
	одличан	88	37,65	7,87			
Породица	добар	11	34,55	6,07	1,7	2	0,19
	врло добар	30	31,37	5,71			
	одличан	88	33,61	6,55			
Самоактивност	добар	11	34,36	9,06	6,2	2	0,003**
	врло добар	30	33,60	5,93			
	одличан	88	37,74	5,48			
Средства информисања	добар	11	35,36	6,67	2,26	2	0,11
	врло добар	30	31,03	7,81			
	одличан	88	33,28	6,75			
TOTAL	добар	11	172,82	38,49	4,43	2	0,014*
	врло добар	30	159,87	30,13			
	одличан	88	173,79	28,63			

** *Статистички значајна разлика на нивоу 0,01** *Статистички значајна разлика на нивоу 0,05*

Утврђене статистички значајне разлике између ставова ученика о факторима еколошког васпитања у односу на школски успјех код већине фактора указују на потребу ефикаснијег педагошког дјеловања у процесу еколошког васпитања ученика основне школе, али и ефикаснијег дјеловања у погледу васпитања уопште. Савреме-

ни васпитно-образовни процес у школи тражи компетентне наставнике за избор најефикаснијих стратегија, метода и поступака образовања и васпитања. Савремени педагози данас посебно указују на значај посвећености васпитним задацима у настави, што и у односу на еколошко васпитање сигурно може дати веће ефекте.

Закључак

Да еколошко васпитање и образовање има педагошки и друштвени значај на свим нивоима васпитно-образовног процеса показале се у будућности. С обзиром на актуелност ове области у савременом друштву и у медијима, путем бројних акција и невладиних организација, као и кроз спровођење разних радионица, еколошко васпитање није на далеком путу да постане саставни дио цјелокупног васпитно-образовног процеса.

Резултати истраживања показују да ученици основне школе идентификују школу, породицу, вршњаке, средства информисања и самоактивност као значајне факторе еколошког васпитања. Ставови ученика о факторима еколошког васпитања статистички се не разликују у односу на пол ученика, што је и пожељно и прихватљиво. Статистички значајне разлике постоје између ставова ученика о факторима еколошког васпитања у односу на разред и школски успјех. Све нам то показује да се у садржинском смислу о еколошком васпитању у основној школи мора више водити рачуна и да акценат посебно треба ставити на васпитне задатке еколошког васпитања.

Васпитачи више треба да се баве еколошким аспектом развоја личности ученика. Недостатак садржаја еколошког васпитања у наставним плановима и програмима није тако изражен проблем као тај што васпи-

тачима недостаје иницијативе, самосталности и спремности да прихвате нове начине и облике рада како у васпитно-образовним установама тако и изван њих. Еколошко васпитање и образовање у условима живота савременог човјека израста као одговор на актуелне проблеме и потребе савремене друштвене заједнице. Васпитање и образовање у цјелини се мора посматрати као интегративан, цјеловит и перманентан процес који обухвата различите области, дисциплине и појаве из човјековог живота и његове средине. И као такав потребно је да у условима савременог друштва, образовно-васпитни процес инкорпорира у себе, и обезбиједи развој еколошком васпитању и образовању кроз све нивое образовања.

Литература

- Andevski, M. (1997). *Uvod u ekološko obrazovanje*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Vasović, V. (2005). *Etičko-ekološka edukacija*. Užice: Viša poslovno tehnička škola.
- Koković, D. (2010). Ekologija kao način života. U *Svarog* 1, (75–84). Banja Luka: NUBL.
- Kundačina, M. (1991). Faktori osposobljavanja učenika za učešće u zaštiti životne sredine. Skoplje: Filozofski fakultet, doktorska disertacija.
- Kundačina, M. (1998). *Činioci ekološ-*

kog vaspitanja i obrazovanja učenika. Užice: Učiteljski fakultet.

Mikanović, B. i Jevtić, B. (2015). *Pedagogija – osnovna znanja o vaspitanju*. Laktaši: Grafomark.

Pedagoška enciklopedija I (1989). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Prodanović, T. (1995). *Socijalna ekologija*. Užice: Učiteljski fakultet.

Sakač, M., Cvetičanin, S. i Sučević, V. (2012). *Mogućnosti organiziranja odgojno-obrazovnog procesa u cilju zaštite životne sredine*. U *Socijalna ekologija* 1 (89-98). Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo, Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

UNESCO-UNEP „Global change. International environmental education programme“, Paris, 1995.

Šehović, S., Marjanović, R. i Biočanin, R. (2008). *Ekološko obrazovanje u funkciji zaštite i unapređenja životne sredine*. Konferencija *Tehnika i informatika u obrazovanju*. Čačak: Visoka škola tehničkih strukovnih studija.

Brane Mikanovic

FACTORS OF ECOLOGICAL EDUCATION OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

Summary

In contemporary educational institutions, ecological education has been gaining increased significance, but one can still not feel that the issue has been treated with the same relevance in institutions in the region of former Yugoslavia. The goals, tasks, and outcomes of ecological education are best reflected in the way each individual behaves and acts with regard to this matter. The process of acquiring knowledge in the field, of developing ecological principles and stances, and of showing ecological behaviour is conditioned by several factors.

The research aims at identifying elementary school students' stances on factors of ecological education, with the SAEEF scaler applied (Scale for Assessing Ecological Education Factors) on a relevant sample of 129 students of fifth and nine grades elementary students ($\alpha=0.93$). The aforementioned stances are arranged according to the examinees' sex, grade, and performance respectively.

The results show that the stances on the role of school, family, peers, media, and self-activity respectively are within

the range of neutral to mildly positive, with no statistically significant difference between stances with regard to sex, while in terms of grade and performance there is, with levels of 0.01 and 0.05 respectively. Factors of ecological education determine the ecological awareness of students, which has a significant influence on their behaviour and acts with regard to the matter.

Key words: *ecological education, factors of ecological education, students, ecological awareness, ecological behaviour and acts.*

Бране Миканович

ФАКТОРЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ СТУДЕНТОВ

Резюме

Важное значение приобретает экологическое воспитание в современных учебных заведениях, но образовательная политика в нашей области по-прежнему не является достаточно приверженностью этой педагогической и все более заметной социальной проблеме. Цели, задачи и результаты экологического воспитания, наиболее очевидны в экологическом поведении и действии каждого отдельного человека. Процесс приобретения знаний по экологии, развитие экологических убеждений и взглядов, а также

проявление экологического поведения и действий происходит под влиянием различных факторов.

Цель исследования – выявить отношение учеников начальной школы к факторам экологического воспитания. На проходке образце из 129 учеников того класса и девтого класса начально школ, были применены пересчетки шкалы факторов экологического воспитания (ШПФЭВ – $\alpha=0,93$). Отношение учеников к факторам воспитания сравнивается в отношении пола, класса и школьного успеха.

Результат исследования показывает, что отношение учеников к роли школы, семьи, сверстников, средств массовой информации и самостоятельности, в пределах от нейтрального до слегка позитивного отношения. Исследование показало, что нет статистически значимой разницы между отношением учеников к факторам экологического воспитания на основе пола, в то время как по сравнению с классом существует статистически значимая разница на уровне 0,01 и в отношении школьного достижения на уровне 0,05. Факторы экологического воспитания определяют экологическую осведомленность учащихся, что существенно влияет на их экологическое поведение и действия.

Ключевые слова: *экологическое воспитание, фактор экологического воспитания, ученики, экологическое сознание, экологическое поведение и действия.*

